

DE OPGRAVING VAN DE BLIJENHOEK TE GORINCHEM.

Tekst en foto: Pieter Floore (Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie Albert Egges van Giffen van de Universiteit van Amsterdam).

Een stad verandert constant van gedaante. Er zijn periodes waarin deze veranderingen langzaam gaan, maar soms voltrekken veranderingen zich in een rap tempo. Ook de stad Gorinchem heeft deze periodes gekend en maakt op dit moment eigenlijk de grootste verandering uit zijn bestaan door. Sinds het begin van deze eeuw zijn vele panden, die al eeuwen het gezicht van de stad bepaalden, vervangen door nieuwbouw of simpelweg verdwenen. De voormalige parkeerplaats Blijenhoek, achter de Gasthuisstraat, was eens een huizenblok met een specifiek karakter. Misschien is het beter om zelfs te spreken van een kleine wijk. Het blok werd omgeven door de Koekenbakkersteeg aan de zuidzijde, de Botersteeg aan de westzijde en de Bloempotsteeg liep langs de noordkant. Dit terrein sloot aan de oostkant aan op de verdwenen huizen op het huidige perceel van de Hema. Voor zover op dit moment is na te gaan was het terrein met een afmeting van 50 bij 50 meter in het begin van deze eeuw verdeeld in niet minder dan 25 kadastrale kavels. Omsloten door de huizen lag een hofje, dat in de volksmond het Kraaienhofje heette.

Na de Tweede Wereldoorlog begonnen steden in Nederland aan grootschalige programma's voor de verbetering van de binnenstad. Dat betekende, dat men bouwvallen en krotten sloopte om de binnensteden beter bereikbaar te maken en om plaats te maken voor woningen en bedrijfspanden, die voldeden aan de tegenwoordige eisen. De in slechte staat verkerende panden op de Blijenhoek gingen in de zestiger jaren tegen de vlakke.

Helaas werden de panden voor de sloop niet gedocumenteerd, want waarschijnlijk waren dit nog gedeeltelijk 15e en 16e eeuwse huizen.

Pas dit jaar bestond de mogelijkheid om archeologisch bodemonderzoek uit te voeren. De gemeente Gorinchem heeft voor dit doel de schrijver van dit artikel en de archeoloog Jan de Koning gevraagd om in opdracht van de

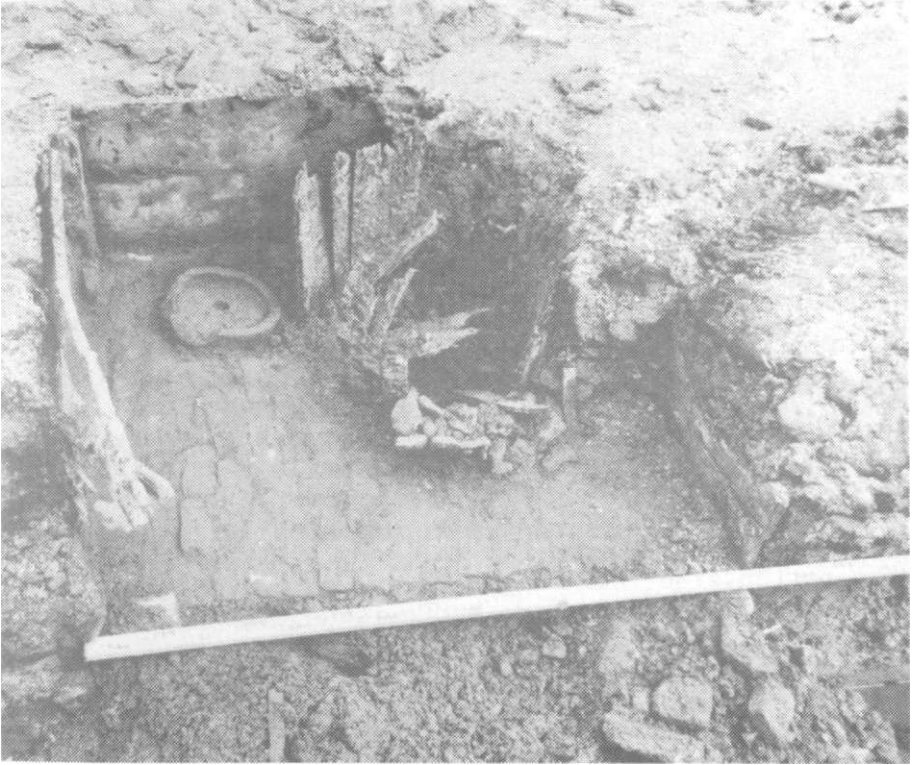
gemeente en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek de opgraving uit te voeren. De opgravers werden tevens bijgestaan door Martin Veen, praktijk-archeoloog uit Gorinchem.

In de periode van 22 april tot 7 mei is een groot deel van de Blijenhoek onderzocht. Voor de uitvoering van dit onderzoek is de hulp ingeroepen van AWN-leden, scholieren van enkele middelbare scholen uit Gorinchem en omgeving en overige vrijwilligers. Hoewel het nu nog te vroeg is om definitieve conclusies te trekken kan ik toch wel enkele bevindingen aan het papier toevertrouwen.

Op de eerste dag van de opgraving kwamen direkt onder het plaveisel van de gewezen parkeerplaats de eerste funderingsresten tevoorschijn. De huizen waren in 1966 gesloopt tot op het straatniveau, zonder de funderingen te verwijderen, wat natuurlijk zeer voordelig was voor ons onderzoek. Het bleek al spoedig, dat de verdwenen kleine huizen ooit veel groter waren geweest.

De jongste fundamenteen behoorden tot grote huizen, die waarschijnlijk uit de 16e eeuw dateerden. In de laatste tweehonderd jaren zijn die grote huizen onderverdeeld in kleinere panden als gevolg van de verarming van de bevolking. Vooral aan het begin van de 19e eeuw werd Holland getroffen door een serieus economisch verval, wat zich uitte door een sterke verarming van de onderlaag van de bevolking en een verpaupering van de steden. Ook Gorinchem zal niet ontkomen zijn aan deze crisis. Misschien worden de veranderingen het best geïllustreerd door de vondsten uit de beerputten, die achter de huizen gelegen waren.

Uit de beerkelder V32, die direkt achter het grote huis op de hoek van de Botersteeg en de Koekenbakkersteeg lag, kwam een grote hoeveelheid glas en aardewerk uit de 16e en begin 17e eeuw. Nu wordt in veel beerputten dergelijk materiaal gevonden, maar de rijkdom aan glas uit deze beerput is uitzonderlijk. Fragmenten van achtkantig pasglas, berkemeiers en sierflessen maakten deel uit van de inhoud. Opzienbarend is de vondst van een gebrandschilderde voorstelling op glas van Christus, die voorgeleid wordt aan Pontius Pilatus.

18e eeuwse beerput met huismolensteen

De kwaliteit van deze voorstelling is zo hoog, dat ik in eerste instantie dacht aan een fragment van een belangrijk kerkraam. De heer Ritsema van Eek, glasspecialist en conservator van het Rijksmuseum, deelde mee, dat het hoogstwaarschijnlijk uit een rijk burgerhuis afkomstig was.

Het is verleidelijk de vondst te verbinden met de Alteratie of de Beeldenstorm, want de overige vondsten uit deze beerkelder geven een datering rond deze gebeurtenissen aan.

Misschien hebben de bewoners het raampje weggeworpen toen zij zich bekeerden van het Katholicisme tot het Protestantisme. In ieder geval wijzen de vondsten op

een voornaam huishouden, dat in een huis woonde, dat zeker niet onderdeel voor de huizen in de Gasthuisstraat of langs de haven. Daarop wijst ook de vondst van een kokosnoot, wat in die tijd zeer uitzonderlijk en exotisch moet zijn geweest.

De beerputten op de blijenhoek waren vooral gesitueerd aan de achterzijde van de huizen op de plaats van het Kraaienhofje. De meeste beerputten herbergden een schat aan vondsten, waarbij de 17e eeuw het best vertegenwoordigd was. Een beerput, behorende bij een huis aan de Botersteeg tegenover het huidige pand van de firma Van Beuzekom, leverde enkele prachtige stukken van een 'vetro a fili e retorti' beker op. Dit is een versieringstechniek in glas, die bestaat uit ingesmolten spiraaldraden van wit glas, afgewisseld met banden van wit glas. Een voorwerp, dat in het begin van de 17e eeuw zeker niet in elk huishouden voorkwam.

Maar ook de beerputten met een vulling uit de 18e, de 19e en zelfs de 20e eeuw kwamen voor. De vondsten uit deze putten zijn voor die tijd wat eenvoudiger en duiden op die manier al de economische terugval van de wijk aan. Over deze putten valt verder op te merken, dat de meeste aangelegd waren als waterput en in een later stadium gebruikt werden als beerput, voordat ze in onbruik raakten en dichtgegooid werden.

De gevonden funderingsresten in de bovenste lagen dateren uit de 16e eeuw, maar mogelijk zitten er ook oudere muren tussen. De datering van de muren vormt nog een probleem, daar er regelmatig gebruik gemaakt werd van oude baksteen voor verbouwingen of zelfs voor de aanleg van nieuwe fundamenteën of muren. Het spreekt voor zich, dat men met het formaat van de bakstenen als dateringsmiddel voorzichtig moet omspringen.

De vroegste resten, die gevonden werden, dateren uit de 14e en 15e eeuw. Het betreft de funderingen van de zijmuren van gedeeltelijk bakstenen huizen. Deze resten werden op ongeveer 1,5 meter onder het huidige straatniveau aangetroffen. De Blijenhoek was in deze periode nog niet zo dichtgebouwd als in de 16e en 17e eeuw. Tussen de huizen waren open plekken, die gebruikt werden als erf. Tegen de huizen stonden schuurtjes en stallen, die gemaakt waren van schotten van vlechtwerk,

zgn. horten, met een simpel afdak van hout. In deze stallen stond wat vee, een enkel varken voor de slacht en hier en daar een paard als rij- of lastdier. Op het erf werden kuilen gegraven waar de mest, afkomstig van deze dieren, in werd geworpen.

Hoewel het in dit stadium van het onderzoek nog niet duidelijk is hoe de vroegste huizen van de blijenhoek er hebben uitgezien, mag ik wel veronderstellen, dat zij een houten voorgevel hebben gehad. Het dak was bedekt met leisteen of daktegels. Van beide zijn resten gevonden in de vullingen van de mestkuilen en de ophogingslagen, die rondom de huizen lagen. Behalve met huisafval, plaggen en mest is het terrein van de blijenhoek, vooral in de vroegste periode, regelmatig opgehoogd met pakketten rivierklei, die waarschijnlijk wel uit de buurt, maar van buiten de stadsmuren afkomstig was.

De ophogingslagen tussen de huizen bevatten huisafval. De meeste leerresten, die tijdens de opgraving gevonden zijn, komen uit deze oudste lagen. Soms vonden we een hele schoen, maar ook resten van een buidel en zelfs een groot fragment van een kledingstuk. Botten en schelpen geven aanwijzing voor het laat-middeleeuws dieet. Er zaten zoutwater-mosselen en cardiumschelpen in de ophoging. Deze soorten komen van de kust en zijn aangevoerd over de Merwede. Ook leisteen en aardewerkimporten, zoals het Duitse steengoed, zullen per schip naar de stad zijn getransporteerd. De ligging van de stad aan de verbinding van de Linge met de Merwede geeft eigenlijk al de strategische handelspositie aan. De gevonden importen onderstrepen eigenlijk alleen maar het belang van Gorinchem als handelsstad.

Het aardewerk in de laat-middeleeuwse lagen bestaat voornamelijk uit steengoed, afkomstig uit Siegburg en grijs aardewerk, dat waarschijnlijk in Brabant of Utrecht geproduceerd zal zijn.

Rood geflazuurd aardewerk kwam veel minder voor. Uit de oudste lagen kwamen geen oudere scherven dan de bovengenoemde, zodat dit deel van de stad aangelegd moet zijn aan het einde van de 13e of in het begin van de 14e eeuw. Mogelijkerwijs dateert het grootste deel van de uitleg van Gorinchem uit deze periode. Dat zou in

overeenstemming zijn met het historisch verhaal van de stichting van de stad in dezelfde tijd door de heren Van Arkel. Overigens zijn uit andere delen van de stad ook geen oudere aardewerkvondsten bekend. Het valt natuurlijk niet uit te sluiten, dat langs de oever van de Linge een kleine nederzetting heeft gelegen, maar die zal waarschijnlijk niet veel hebben voorgesteld.

De opgraving op de blijenhoek is afgerond. Over niet al te lange tijd zullen palen geslagen worden voor een winkelcomplex, dat in de loop van 1997 voltooid moet zijn.

Op dit moment wordt een begin gemaakt met het uitwerken van de opgravinggegevens en de sortering van het materiaal. In de komende maanden zal een selectie uit dit materiaal gemaakt worden om te exposeren in de hal van het stadhuis.

Het is echter te hopen, dat op één of andere wijze in de nieuwbouw een permanente kleine expositie kan worden ingericht met de, zeker voor Gorinchem, zeer uitzonderlijke vondsten.

Overgenomen uit "De Dordenaar"
foto Cees Schilthuizen